

Thema

Leefruimte

Gods beschikking en onze bewegingsvrijheid

E. Brink

Wat blijft er over van onze vrijheid, als alles al is voorbeschikt? Wanneer toch alles van tevoren is bepaald en zelfs je (eeuwige) bestemming al vastligt? Wat heb je zelf dan nog in te brengen? Als God Beschikker is van ons deel en lot, gaat onze vrijheid dan niet kapot? Wordt er niet lukraak over mensen beschikt?

Het is niet verwonderlijk dat dit soort vragen opkomen bij mensen die gewend zijn te horen: 'dat is je eigen keuze, dat heb je zelf in de hand, daar beschik je zelf over.' Dat botst wanneer God ter sprake komt. Hij is de God die vrijuit beschikt, die verkiest en verwerpt, die zijn eigen plan trekt. Aan de ene kant ligt de menselijke verantwoordelijkheid en aan de andere kant de goddelijke soevereiniteit.

Hoe verhouden zich menselijke vrijheid en Gods vrijheid? Als alle nadruk komt te liggen op de menselijke keuzevrijheid, wat blijft er dan over van Gods verkiezing? En als al het accent komt te liggen op Gods vrije keuzes, wat blijft er dan nog over van onze menselijke inbreng?

Calvijn heeft zich al vroeg beziggehouden met dit soort vragen. Vooral toen hij al heel snel het verwijt kreeg dat er met zijn leer van de uitverkiezing en verwerping van de menselijke vrijheid niets overbleef.¹ Heeft Calvijn ons niet opgezadeld met een systeem van predestinatie (voorbesteding) waardoor wij nog steeds worden bekneld? Worden wij niet ernstig bekneld in onze vrijheid?

Omdat dit soort vragen in het kerkelijk leven jaar in jaar uit terugkeerden, besloot ik zelf maar eens te gaan lezen wat hij erover schrijft.² In dit artikel geef ik een leeservaring door van wat Calvijn hierover o.a. in de *Institutie* heeft geschreven.³

Intensieve omgang

Het leven met God is zo levendig als maar kan. Wie God beter leert kennen, komt onder de indruk hoe persoonlijk Hij Zich met ieder mens bezighoudt. Predestinatie is een intensieve vorm van Gods voorzienigheid. Het laat bijzondere zorg en aandacht zien, hoe intens Gods omgang met mensen is. Kijk maar, hoe God al mensen op het oog heeft voorafgaand aan het scheppen van deze wereld (Ef. 1:4)! Hoe Hij voor de grondlegging van de wereld al op zijn mensen betrokken is. De Schepper toont Zich intens betrokken. Hij komt nooit los van zijn schepselen en wil dat ook niet. Dat geldt zelfs voor wie uiteindelijk verworpen blijken te zijn. God heeft ze niet links laten liggen, is ook niet achteloos aan hen voorbijgegaan. Hij is intensief met hen bezig geweest, juist ook als ze Hem afwezen. Dat is een heftig en levend gebeuren (Heb. 12:14-17).

Het gaat bij predestinatie dus niet om een statisch en star geheel, en stille eeuwigheid. Maar om een dynamische werking, om een goddelijke interesse in het concrete en actuele leven. Menselijke keuzes doen er wel degelijk toe. Die zijn opgenomen in Gods immense besluitvorming (Fil. 2:12-13). Elke toespeling op goddelijke willekeur is een miskennis van zijn goddelijke intentie.

Grens en ruimte

Wij komen hier duidelijk voor *grenzen* te staan van ons begrip. Niemand kan het hoge niveau van de Schepper bereiken. Wij kunnen nooit alles vanuit een hemels standpunt bekijken, het heden kennen, de toekomst overzien. Sowieso zijn wij er niet toe in staat omdat wij supertraag zijn in gedachten, vergeleken bij de snelheid waarmee Gods gedachten gaan (Jes. 55:8-9)! Hoe zouden wij Hem ooit bij kunnen houden en Hem kunnen volgen in zijn eeuwige gedachtegangen? Bespaar je de moeite en probeer niet de troonzaal binnen te komen van Gods eeuwige besluitvorming.

Door die grenzen te respecteren, krijg je ook *ruimte*. Menselijkerwijs krijg je alle ruimte, omdat je de dingen mag bekijken vanuit menselijk standpunt. Loop jezelf dus niet in de weg met allerlei speculaties over Gods eeuwig plan. Je loopt meteen vast in een labirint. Houd je maar bezig met je eigen terrein. Dat van onze menselijke verantwoordelijkheid: overwegen, beraadslagen, bezinnen, beslissen. Dat doet er allemaal toe en is ook van wezenlijk belang. Het geeft ruimte om het verborgene aan God over te laten (Deut. 29:28).

Zo kun je onbekommerd bidden: Onze Vader... Daarbij sluit je alle mensen in, Hij is de Vader van alle schepselen. Wat God over al die mensen heeft besloten, is niet aan ons en ligt buiten ons bereik. Al moet je het beste voor ieder wensen.

Twee polen

Het is treffend hoe Calvijn zich telkens begeeft tussen twee polen. Hij heeft telkens de eer van God voor ogen. Maar hij wil ook voluit rekening houden met het welzijn van de mens. Dat houdt het spannend. Aan de ene kant wil hij voorkomen dat God van zijn eer wordt beroofd. Wees ervan doordrongen dat je voor God staat! Erken zijn vrijheid, grootheid, zijn goedheid en waar Hij recht op heeft. God is God! Wie God echt kent, die is ook op zijn goddelijke eer gesteld. Stel je toch eens voor dat God afhankelijk zou zijn van wat mensen denken en doen en willen... God is gelukkig niet gebonden aan menselijke oordelen en inschattingen. Mensen zijn ook niet in staat Gods liefde af te dwingen met hun waardigheid of gedrag. Hij is helemaal vrij in zijn liefdevolle keuzes. Het is Gods eer om dingen verborgen te houden (Spr. 25:1-2).

Maar tegelijk moet aan schepselen ook recht gedaan worden. Niet elk initiatief wordt hun uit handen geslagen. Calvijn moet niets hebben van menselijke onverschilligheid, luiheid en apathische berusting. De eeuwige God respecteert de menselijke waardigheid. Dat is trouwens ook zijn eer als Schepper van hen. Het is dan ook beslist niet zo dat een mens zijn waardigheid moet inleveren. Een zekere nieuwsgierigheid is niet verkeerd, zolang die maar de nodige grenzen in acht neemt. Hij moet zijn plaats weten als schepsel, maar mag God best bevragen (Job 42:7v). Hoogmoed wordt de kop ingedrukt, maar onze menselijke inbreng wordt niet gevloerd. Een mens moet zich niet beter voordoen dan hij is, maar ook niet slechter.

Mensen worden hun keuzes niet ontnomen. De wil wordt niet uitgeschakeld. Waarom zou je dan niet spreken van een *vrije* wil? (Die verleiding is groot. Besef dat voor de mensheid keuzevrijheid een van zijn geliefde idolen is). Calvijn vindt dat echter riskant, omdat het de indruk kan wekken dat een mens zo autonoom is, dat hij los van God zou kunnen functioneren. Alsof een mens een gebied zou kunnen reserveren waar God geen toegang

heeft. Dan doen we weer te kort aan zijn eer. Maar dat neemt niet weg dat God mensen ruimte laat en bewegingsvrijheid geeft.

Uitgangspunt

De een omhelst de boodschap van het evangelie, de ander verwerpt die hartgrondig. Hoe is het mogelijk, zulke twee totaal uiteenlopende reacties? Is dat allemaal vooropgezet? Liggen de keuzes van God al zo vast, dat het er niet meer toe doet wat mensen doen of denken? Zo'n systeem wil Calvijn zich niet laten opdringen, laat staan dat hij het ons zou doen. Hij redeneert niet vanuit een systeem van verkiezing en verwerping. Hij neemt zijn uitgangspunt *niet* in het eeuwige besluit van God. Wat een dwaasheid! Hoe zou je daar ooit kunnen beginnen? God richt zijn woord ook niet tot mensen in de hoedanigheid van gekozenen en verworpenen, maar in de *kwaliteit* van schepsel en zondaar (Joh. 6:41-66). Jezus heeft immers ook heel concrete en levende mensen voor ogen. Mensen die willen, beslissen, handelen, blij zijn of afwijzend etc. Vanuit een levende werkelijkheid concludeert hij wie de mens is: hoe heb ik jullie willen bijeenbrengen, maar jullie hebben niet gewild (Mat. 23:37). De conclusie van verwerping in de zin van voorbestemming is dan ook altijd achteraf.

Uit de pastorale brieven van Calvijn blijkt duidelijk dat hij te maken had met onzekerheid bij mensen of zij zich Gods kind mochten noemen. En dat het zelfs een obsessie kon worden. Hij wordt dan niet moe uit te leggen dat je nooit moet beginnen met zekerheid te zoeken in een eeuwig besluit. Maar dat je houvast ligt in de woordelijke roeping van God die op je afkomt in de tijd, niet meer en niet minder. Die roeping is meteen een oproep om je aan zijn veelbelovende woorden over te geven (Rom. 8:28-29). De menselijke verantwoordelijkheid wordt helemaal ingeschakeld. Ons startpunt is nooit de eeuwige keuze van God, ook niet een menselijke keus. *Maar het uitgangspunt is het belovend spreken van Christus, dat van ons vraagt om een zich gelovig eigen maken.* Dat houdt het spannend en het blijft ook spannend. We gaan uit van een persoonlijke en levende relatie, en niet van een filosofische of dogmatische speculatie.

Christocentrisch

Gods uitverkiezing is zo bewegelijk als maar kan, het is goddelijke liefde waarmee je in aanraking komt. Gods vrije en liefdevolle keuze kan nooit los gedacht worden van Christus als Persoon en de verhouding met Hem (1 Petr. 1:18-21). Wie over een eeuwig besluit van verkiezing discussieert los van Hem, praat in het luchtledige. Verkiezing in Christus kan dan ook nooit fatalistisch zijn. Het is geen abstractie, niet los verkrijgbaar.

Om in het beeld te blijven van de hemelse raadzaal waar Gods besluiten vallen: Christus is maar niet de bode die ons op een bevestigende manier toespreekt, dat er een besluit gevallen is in de goddelijke raadkamer. Alsof dat besluit los van Hem genomen is en Hij slechts een mededeling doet. Nee, in Christus zelf als Persoon worden de goddelijke keuzes zichtbaar en openbaar. Calvijn grijpt hier terug op een ander beeld, afkomstig van Augustinus, dat Christus de spiegel is van de verkiezing. Niet onze bespiegelingen brengen ons verder. Alleen in de levende ontmoeting met Christus is er een zinnig woord over te zeggen en kan die verkiezende liefde worden ondervonden en beantwoord.

Ontroerend schrijft Calvijn over de daadwerkelijke ontmoeting tussen God en mens in Hem. In Christus vinden het hart van God en het hart van de mens de nodige rust. De eer van God en het welzijn van de menselijke waardigheid komen in Hem samen. Onder de spanning van

deze beide polen heeft Christus constant geleefd. En in het spanningsveld van de liefdevolle keuzes die zijn Vader maakt (Joh. 6:36-37).

Huiveringwekkend besluit

Maar de goddelijke verwerping dan? Calvijn houdt niet op te herhalen dat hij zich hierin door Gods Woord wil laten leiden en dat het niet zijn eigen verzinzel is (Rom. 9-11; 1 Petr. 2:8). Je kunt er niet omheen dat Gods keuze ook een negatieve uitwerking heeft. Daarin kom je opnieuw in aanraking met de vrijheid van Gods soevereiniteit. Hij is volledig vrij in zijn keuzes. Calvijn spreekt zelf van een huiveringwekkend besluit (*decretum horribile*), een besluit dat je rillingen bezorgt. Niet in de betekenis van afschuwwekkend, maar *ontzagwekkend*. Een dergelijke ervaring heeft plaats in de relatie met God.

Laat God soms geen ruimte aan menselijke beslissingen? Is zijn wil zo opgelegd, dat hij mensen compleet in hun vrijheid beknot? Wordt er over hen beslist, los van hun menselijke wil en waardigheid? Ook nu wordt de menselijke wil niet ontkend. Integendeel, God blijft mensen verantwoordelijk houden en op hun keuzes aanspreken (bijv. Gen. 4:6). Wel wordt het nu extra spannend. Je krijgt soms de indruk dat God hier alles doet en de mens niets aan vrijheid rest. God onthoudt mensen de invloed van zijn Geest, zodat zij aan hun eigen onwil worden overgelaten (Rom. 1:25-32). En dat ook nog eens om zijn genade des te meer glans te geven. En zelfs bij de verworpene wordt Gods eer alleen bereikt in relatie met het menselijk wezen.

Maar *als* God besloten heeft iemand te verwerpen, ligt de *oorzaak* van zijn verwerping niet in God, maar in de mens zelf. De verwerping is Gods keuze, maar de oorzaak ligt in de afwijzing van de mens zelf. De diepste reden is zijn eigen onwil, die door God wordt bezegeld en bekrachtigd (Mat. 22:1-14). Je merkt aan alles hoe Calvijn probeert Gods soevereiniteit en de menselijke verantwoordelijkheid recht te doen. Ook de verwerping is ondenkbaar zonder een levende en concrete relatie met de mens die zijn eigen keuzes maakt, overtuigingen heeft, beslissingen neemt en gevoelens uit. Calvijn maakt met andere reformatoren onderscheid tussen noodzaak en dwang. Zoals bij de farao in Egypte, diens verwerping was van God uit gezien noodzakelijk (Ex. 7:3v). Maar Hij dwingt een mens nooit kwaad te doen en legt het hem ook niet op. Zelfs als de menselijke wil aangetrokken wordt door het kwaad en zichzelf van vrijheid berooft, wordt die nooit gedwongen.

Calvijn stelt zich heel bescheiden op. Hij heeft niet de illusie dat hij dit alles begrijpt en doorziet. Hij kan niet rijmen hoe de goddelijke wil en de menselijke verantwoordelijkheid samen kunnen gaan. Hij *geloof*t dat beide tot hun recht komen, maar hoe precies, dat doorgrondt hij niet. Liever een gelovige onwetendheid, dan een ongelovige ontkenning.

Schermen

Het meest werd ik getroffen door zijn beeld van een schermspel. Waar liggen de grenzen tussen goddelijke vrijheid en menselijke vrijheid? De Schepper daagt zijn mensenkinderen uit. De degens worden gekruist. Zij zijn volop in beweging. Mensen krijgen de ruimte. En opeens: parade – riposte, een stoot afslaan, gepareerd, en terugdringen of een tegenstoot uitdelen.⁴ God drukt de mens terug op zijn eigen terrein, zodat hij de grenzen die hem zijn opgelegd, niet overschrijdt. Hij blijft altijd in het veld van zijn eigen oordelen en beperkte beoordelingen. Door hem uit te dagen tot een levendige schermutseling, zorgt God dat de mens binnen zijn eigen terrein blijft.

Wij worden uitgenodigd af te gaan op de geweldige ruimte van goddelijke compassie die Christus heeft onthuld. Waarbij wij zijn goddelijke vrijheid eerbiedigen door Hem in zijn oneindige waarde te laten. Hem erkennend als de Schepper die op een goddelijke manier ook mensen in hun waarde laat.

Samenvattend

- Predestinatie, eeuwige voorbestemming, is een bijzondere vorm van voorzienigheid. De eeuwige raad van God breekt niet elk menselijk initiatief. Gods plan staat niet tegenover de concrete werkelijkheid, maar sluit die in.
- Twee polen geven de spanning. Met aan de ene kant de eer die God toekomt in zijn soevereiniteit. En aan de andere kant de menselijke waardigheid als schepsel, bedoeld voor zijn welzijn.
- Mensen zijn geen willoos slachtoffer, hun wil wordt hun niet ontnomen. Maar ze hebben ook geen ‘vrije wil’ waarmee zij God kunnen buitensluiten. Alsof Hij afhankelijk zou zijn van wat mensen bepalen.
- De mens houdt altijd een terrein waar hij zijn eigen wil kan beoefenen, al kan hij zich nooit op eigen kracht bekeren. Dat kan alleen door de liefdevolle keuze van God.
- In Christus trekken alle lijnen samen. Spreken over predestinatie los van Hem is een onmogelijke abstractie. In Christus ontmoeten God en mens zich daadwerkelijk.
- Goddelijke soevereiniteit gaat samen met menselijke verantwoordelijkheid. Zelfs als wij niet kunnen doorgronden hoe die samenwerking verloopt (gelovige onwetendheid). Dat is niet zonder rede, maar gaat het scherpst verstand te boven.

Literatuur

A. De Quervain, *Calvin, Sein Lehren und Kampfen*, Berlijn 1926.

A.D.R. Polman, *De praedestinatieleer van Augustinus, Thomas van Aquino en Calvin*, Franeker 1936.

François Wendel, *Calvin, sources et évolution de sa pensée religieuse*, Parijs 1950.

J. Kamphuis, *Met Calvin in de impasse?*, Ermelo 1989.

H. Oberman, *De erfenis van Calvin. Grootheid en grenzen*, Kampen 1988.

J. van Eck, *God, mens, medemens. Humanitas in de theologie van Calvin*, Franeker 1992.

M. de Kroon, *De eer van God en het heil van de mens*, Leiden 1996.

Noten:

¹ Van de priester Albert Pigghius in Nederland, *De libero hominis arbitrio et divina gratia*, Coloniae 1542, en de arts Jérôme Bolsec.

² L'institution Chrétienne, (éds. Kerygma 1978) I, 16-17; II, 2,3,4,5; III, 13,10,21,22,23,24. En enkele preken, zoals Eph. 1:4 http://www.the-highway.com/Calvin_Eph3.html en Gal. 4:26-31 www.the-highway.com/Calvin_Gal4b.html. Naast zijn commentaar op Mat. 23:37 (1555) en Joh. 6.

³ Dit mondde uit in een lezing: ‘La prédestination et la liberté humaine peuvent-elles faire ménage commun?’ (Kunnen predestinatie en menselijke vrijheid samengaan?), die ik hield op een congres over de betekenis van christelijke vrijheid te Aix-en-Provence in maart 2007.

⁴ De *parade* is een actie met het wapen, die verhindert dat de aanval de tegenstander treft. Na een parade volgt in principe altijd een *riposte*. De riposte is de aanval na de parade. Vgl. J. van Eck, *Humanitas*, p. 26.